

Руслана Чип,
кандидат психологічних наук,
асистент кафедри психології
розвитку та консультування
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Ruslana Chip,
PhD in Psychology,
Assistant Lecturer of the Department
of Developmental Psychology and
Counselling of Ternopil
Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University

E-mail: ruslanachip@ukr.net
ORCID 0000-0002-3629-0789

СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЦІННІСНОМУ ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми становлення гендерної ідентичності старших підлітків у ціннісному вимірі особистості. Розкрито поняття «гендерна ідентичність старших підлітків» як інтегративне особистісне утворення, що включає систему когнітивних уявлень, ціннісних ставлень та взаємодій статей і відображає їхню суб'єкту позицію у прийнятті, засвоєнні і відтворенні моделей статевої поведінки у сфері традиційної та егалітарної культур. Теоретично обґрунтовано та емпірично вивчено психологічні особливості взаємозв'язку фемінно-маскулінного конструкту гендерної ідентичності та цінностей як мотиваційного ядра особистості на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів. Визначено цінності як наскрізну характеристику гендерної ідентичності, як мотиваційно-спонукальний імператив, що відображається у гендерних уявленнях, ціннісних ставленнях і якими суб'єкт керується у здійсненні вибору, дії, вчинку. Доведено, що ціннісні структури дівчат та хлопців старшого підліткового віку на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів характеризуються узгодженістю і несумісним існуванням, що свідчить про наявність ціннісного конфлікту. Встановлено, що фемінно-маскулінний конструкт гендерної ідентичності відображається в амбівалентному змісті цінностей на обох рівнях, що свідчить про традиційні та егалітарні орієнтації досліджуваних і підтверджує перебування старших підлітків на стадії пошуку, ціннісного самовизначення, здійснення вибору, що є визначальним для становлення гендерної ідентичності у період дорослішання особистості. Виявлено взаємозв'язки між ціннісними уявленнями і фемінно-маскулінним конструктом на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів, що засвідчує амбівалентність змісту мотиваційно-ціннісної сфери як ключової у розвитку статевої самосвідомості старших підлітків, наявність ціннісного конфлікту та труднощі у побудові персональної стратегії в сфері традиційної та егалітарної культур, що відповідає статусу мораторію.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, гендерна ідентичність, фемінно-маскулінний конструкт, цінності, старший підлітковий вік.

In the article we deals with the theoretical analysis of the problem of the formation of gender identity of senior teenagers in the value dimension of the personality. We defined the concept of the «gender identity of older teenagers» as an integrative personal entity, which includes the system of cognitive representations, value attitudes and interactions of the articles and reflects their subjective position in the adoption, assimilation and reproduction of models of the sexual behavior in the field of the traditional and egalitarian cultures. In the article we theoretically substantiated and empirically studied the psychological peculiarities of the relationship between the feminine and masculine construct of the gender identity and values as the motivational core of the personality at the levels of normative ideals and individual priorities. We proved that the value structures of girls and boys of the senior adolescence at the levels of normative ideals and individual priorities are characterized by consistency and incompatible existence, which testifies to the existence of a value conflict. We established that the

Psychology

feminine-masculine construct of gender identity is reflected in the ambivalent content of values at both levels, which testifies about the traditional and egalitarian orientations of the investigators and confirms the presence of senior teenagers at the stage of search, value self-determination, the choice that is crucial for the formation of gender identity in the period mature personality.

Key words: *personality, self-consciousness, gender identity, feminine-masculine construct, values, senior adolescence.*

Постановка проблеми. В умовах соціокультурних трансформацій сучасного суспільства та реформування національної освіти визріла гостра необхідність кожній особистості, в тому числі у період дорослішання, керуватись ідеєю рівних прав і можливостей в освоєнні різних сфер життєдіяльності, пізнавати, будувати і випробовувати своє Я в найрізноманітніших ситуаціях, сповідувати і втілювати в життя принципи партнерства та рівноправності статей. Дослідження психологічних особливостей статевої ролі свідомості та самосвідомості зростаючої особистості зумовлене викликом часу. Відтак, актуальною і значущою для психологічної теорії та практики постає проблема становлення гендерної ідентичності старших підлітків у ціннісному вимірі особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях учених поняття «статева ідентичність», «статево-рольова ідентичність», «гендерна ідентичність» часто ототожнюються, проте мають різні сутнісні характеристики та відрізняються смисловим наповненням. Окремі аспекти формування статевої/статево-рольової ідентичності висвітлені у наукових дослідженнях А. Алексєєвої, В. Васютинського, Т. Говорун, П. Горностаєва, Н. Городнової, О. Кізь, О. Кікінежді, І. Кона, О. Кочаряна, І. Романова, В. Романової, Т. Юферєвої та інших учених. Згідно наукових досліджень статева ідентичність є не лише однією з найістотніших з усіх ролевих ідентичностей, а й чи не найпершою, що формується онтогенетично.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психологічних особливостей взаємозв'язку фемінно-маскулінного конструкту гендерної ідентичності та цінностей як мотиваційного ядра особистості на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів у старшому підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні науковці визначають гендерну ідентичність як внутрішню, інтегративну, динамічну властивість особистості крізь маскуліно-фемінно-андрогінний конструкт, що пов'язана з усвідомленням, переживанням себе носієм певної статі, здатним до самовдосконалення та самореалізації статево-рольової поведінки. Фемінність-маскулінність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються в просторі соціокультурних і соціально-психологічних координат, структура і зміст яких змінюється, та які відображені в орієнтаціях і поглядах особистості, її настановах на виконання гендерних ролей, обов'язків і функцій [Кікінежді, 2011].

Багатоаспектний розгляд психологічної категорії «самосвідомість» дав змогу зробити висновок, що становлення особистості підлітка визначається зміною соціальної ситуації розвитку, новою соціальною позицією підлітка, який суб'єктивно взаємодіє зі світом дорослих, присвоює їхні цінності, що інтегруються у новий зміст його свідомості, формуючи психологічне новоутворення цього вікового періоду – почуття дорослості (Л. Божович, М. Боришевський, І. Булах, Л. Виготський, І. Дубровіна, І. Кон, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Столін, Т. Титаренко та інші вчені).

Гендерну ідентичність учені пов'язують із переживанням своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією) [Говорун, Кікінежді, 2004].

«Гендерна ідентичність старших підлітків» визначається нами як інтегративне особистісне утворення, що включає систему когнітивних уявлень, ціннісних ставлень та взаємодій статей і відображає їхню суб'єктну позицію у прийнятті, засвоєнні і відтворенні моделей статевої поведінки у сфері традиційної та егалітарної культур. Цінності як мотиваційне ядро особистості та уявлення про цілі, що є індикаторами гендерного самовизначення суб'єкта як носія ціннісних орієнтацій, виступають певними критеріями вибору й оцінки власних дій та дій інших людей у конкретних виборах фемінно-маскулінно-андрогінного конструкту у традиційній та егалітарній системі координат.

З метою дослідження цінностей, якими керуються дівчата і хлопці для самовизначення у просторі традиційної та егалітарної культур нами використано «Ціннісний опитувальник» Ш. Шварца у модифікації В. Карандашева як теоретично обґрунтовану методику, що охоплює широкий спектр цінностей, і найбільш валідний діагностичний інструмент дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості. В основі методики визначення індивідуальних цінностей лежить концепція Ш. Шварца про мотиваційні цілі та універсальність базових цінностей [Карандашев, 2004]. Цінності визначаються нами як наскрізна характеристика гендерної ідентичності, як мотиваційно-спонукальний імператив, що відображається в гендерних уявленнях, ціннісних ставленнях, і якими суб'єкт керується у здійсненні вибору, дії, вчинку.

Критеріями вибору конкретної методики слугували наукові положення про психологічні особливості особистості старшого підліткового віку як передумови для становлення гендерної ідентичності, оскільки характерним є якісно новий рівень розвитку самосвідомості та специфічне психологічне новоутворення – почуття дорослості, розвиток особистісної рефлексії, нова соціальна ситуація розвитку, суперечність між необхідністю наслідувати стереотипні взірці поведінки і прагненням

Psychology

утвердити власні цінності та правила, потреба у спілкуванні з особами іншої статі.

Згідно теорії Ш. Шварца, цінності особистості існують на двох рівнях: на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів. Значущі види цінностей на рівні нормативних ідеалів та переконань характеризують стереотипність поглядів підлітків, визначають їхні життєві принципи та поведінку. У контексті нашого дослідження осі «консерватизм», «самозвеличення» відображають традиційний феміно-маскулінний конструкт, тоді як «відкритість до змін», «самотрансцендентність» – егалітарний, демократичний.

Автором методики визначено десять мотиваційних типів цінностей відповідно до їхньої провідної цілі: «влада», «досягнення», «гедонізм», «стимуляція», «самостійність», «універсальність», «доброта», «традиційність», «конформність», «безпечність», які ми умовно об'єднали у дві групи. До першої групи увійшли цінності («влада», «досягнення», «гедонізм», «стимуляція», «самостійність»), які, на нашу думку, виражають статево-типові маскулінні якості; до другої – цінності («універсальність», «доброта», «традиційність», «конформність» та «безпечність»), які характеризують статево-типові фемінні якості. Високі показники за статево-відповідною мотиваційною групою цінностей і водночас низькі за статево-невідповідною засвідчують орієнтацію на вибір статево-типового маскулінного чи фемінного конструкту в гендерному просторі старших підлітків, що відповідає середньому рівню становлення розвитку гендерної ідентичності. Низькі показники за обома групами водночас або ж високі показники за статево-невідповідною групою цінностей, при низьких за статево-відповідними, засвідчують орієнтацію на вибір недиференційованого чи статево-невідповідного конструкту, що відповідає низькому рівню розвитку гендерної ідентичності. Показники, отримані за цими групами цінностей, демонструють спрямованість та ціннісне самовизначення старших підлітків у традиційно-егалітарній системі. На нашу думку, високі показники за двома мотиваційними групами цінностей, інтегровані в гендерному образі суб'єкта, свідчать про орієнтацію на вибір андрогінного конструкту в гендерному просторі старших підлітків та відповідають високому рівню розвитку гендерної ідентичності.

Сукупна вибірка досліджуваних складала 240 осіб 13-15 років. У формуванні вибірки дослідження враховувалася необхідність рівної кількості підлітків обох статей (120 дівчат та 120 хлопців).

Проаналізуємо значущість ціннісних пріоритетів старших підлітків на рівні нормативних ідеалів (рис. 1).

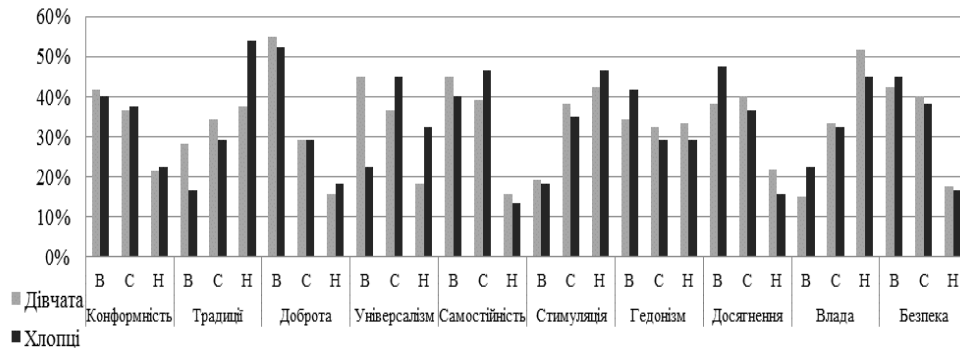

Рис. 1. Цінності на рівні нормативних ідеалів старших підлітків за «Ціннісним опитувальником» Ш. Шварца (n=240)

Виявлено, що на рівні нормативних ідеалів цінності «доброта» – у 55 % дівчат та 52,5 % хлопців, «самостійність» – у 45 % і 40 %, «конформність» – у 41,7 % та 40 %, «безпека» – у 42,5 % та 45 % відповідно, є найбільш значущими для старших підлітків і відповідають високому рівню. Отримані результати свідчать про те, що дівчата та хлопці більше націлені на прояви лояльності, чесності, відповідальності, здатні бути дружелюбними та корисними (мотиваційний тип цінностей «доброта») з метою збереження благополуччя близьких людей у повсякденній взаємодії на рівні особистих контактів та комунікацій; на самостійність у прийнятті рішень та вибору способів дій, у творчості і дослідницькій активності (тип «самостійність»), що визначається потребою у самоконтролі і самоуправлінні, в автономності і незалежності та актуалізується у процесі досягнення особистісної зрілості, реалізації почуття дорослості; на прояви самодисципліни, ввічливості, поваги до батьків та старших (тип «конформність»), здатні запобігати спробам вчиняти дії, що можуть зашкодити іншим чи бути причиною негативних соціальних наслідків; спрямовані на безпеку сім'ї, близьких людей, соціальний порядок, дружбу, взаємодопомогу, здоров'я («безпека») і свідчить про значущість для досліджуваних обох статей безпеки для себе та інших, партнерських взаємин із друзями.

Виявлено розбіжності у дівчат та хлопців за ціннісними типами «універсализм» та «досягнення», що засвідчує гендерні відмінності у ціннісному просторі сучасних підлітків. Зокрема, ціннісному типу «універсализм» (мотиваційна ціль – розуміння, терпимість, захист благополуччя людей і навколишнього світу) надають перевагу 45 % дівчат та 22,5 % хлопців, що свідчить про орієнтацію дівчат на ширший спектр просоціальних цінностей, не обмежуючись лише повсякденною взаємодією з близькими людьми. Високий рівень значущості ціннісного типу

Psychology

«досягнення» показує більшу спрямованість хлопців (47,5 %), порівняно з дівчатами (38,3 %), на особистий успіх.

У загальній вибірці старших підлітків за коефіцієнтом лінійної кореляції К. Пірсона на рівні нормативних ідеалів виявлені прямі кореляційні зв'язки між показниками ціннісних уявлень та фемінними і маскулініними якостями. Так, позитивну кореляцію виявлено між показниками фемінності і ціннісними типами «традиції» ($r=0,20$ при $p\leq 0,01$), «доброта» ($r=0,39$ при $p\leq 0,01$), «конформність» ($r=0,16$ при $p\leq 0,05$), «універсалізм» ($r=0,14$ при $p\leq 0,05$). Означені ціннісні пріоритети відносяться до осей «консерватизм» та «самотрансцендентність», які у моделі відношень між мотиваційними типами цінностей визначаються як сумісні, взаємодоповнювальні. Прямі кореляційні зв'язки зафіксовано між показниками маскулінності та ціннісними типами «досягнення» ($r=0,28$ при $p\leq 0,01$), «влада» ($r=0,22$ при $p\leq 0,01$), «стимуляція» ($r=0,16$ при $p\leq 0,05$), що засвідчує «самозвеличення» та «відкритість до змін», які не конкурують між собою, згідно теоретичної моделі відношень між мотиваційними типами цінностей. Цінності мотиваційного типу «універсалізм» пов'язані із фемінними якостями, що традиційно закріплюються за представниками жіночої статі (терпимість, толерантність, піклування, турбота, чуйність). Підтвердженням цього є кореляційний зв'язок між показниками шкали «універсалізм» та фемінними характеристиками ($r=0,14$ при $p\leq 0,05$).

Виявлено гендерні відмінності в показниках ціннісного типу «досягнення», мотиваційною ціллю якого є особистий успіх, що проявляється у компетентності щодо домінування соціально-культурних стандартів як умови соціального визнання. Отримані дані свідчать про більшу спрямованість хлопців (47,5 %), порівняно з дівчатами (38,3 %), на самореалізацію через засвоєння соціальних ролей, досягнення соціального статусу та соціальної ідентичності загалом, актуальної для старшого підліткового віку. В уявленнях хлопців соціальне визнання та самореалізація в соціальній сфері засвідчує прояви маскуліних якостей та набуття дорослості, що підтверджено прямими кореляційними зв'язками між показниками шкали «досягнення» та маскулініними якостями ($r=0,25$ при $p\leq 0,01$).

З'ясовано, що найменш значущими для обох статей є ціннісні типи «стимуляція» – у 19,2 % дівчат та у 18,3 % хлопців, мотиваційною ціллю якого є прагнення до новизни і глибоких переживань, та «влада» – у 15 % дівчат та у 22,5 % хлопців, що характеризується досягненням соціального статусу, престижу, контролем чи домінуванням. Виявлено відмінності за показниками цінностей «влада», які свідчать про її важливість для хлопців, що підтверджено кореляційним зв'язком між шкалою «влада» та маскулініністю ($r=0,23$ при $p\leq 0,01$). Це свідчить про більшу орієнтацію хлопців, порівняно з дівчатами, на авторитет, матеріальне забезпечення, соціальну владу, імідж, суспільне визнання, що зумовлено, на нашу думку,

впливом суспільних стереотипів та орієнтаціями на виконання статево типізованих ролей. Отримані результати відображають засвоєні підлітками статево ролейві настанови щодо приписування жінкам експресивно-емоційної діяльності, в якій визначальними є турбота, піклування та обслуговування, а чоловікам – предметно-інструментальної, яку характеризує творча, керівна, результативна праця. Мотиваційні типи «влада» і «досягнення» фокусуються на соціальній повазі, проте цінності «досягнення» (успішний, амбітний) підкреслюють активний прояв компетентності у взаємодії, а цінності «влади» (авторитет, матеріальне забезпечення) відображають досягнення чи збереження домінантної позиції у соціальній сфері.

Середні позиції у рейтингу займають цінності, віднесені до мотиваційного типу «традиції», виявлені у 28,3 % дівчат та 16,7 % хлопців, що свідчить про більшу схильність дівчат проявляти повагу, покірність, благородність, дотримуватися звичаїв, традицій, статево відповідних стилів поведінки, зумовлених суспільними стереотипами та очікуваннями найближчого соціального оточення. Наступним ціннісним типом, який посів середню позицію у 34,2 % дівчат та 41,6 % хлопців, є «гедонізм» (отримання задоволення, насолоди від життя), що відноситься до осей «відкритість до змін» та «самозвеличення». Оскільки ціннісні типи, що займають середні місця у рейтингу, вважаються бажаними і такими, що можуть змінювати своє рангове місце відповідно до впливу зовнішніх чинників, очікуваними є зміни щодо їх значущості для старших підлітків на рівні індивідуальних пріоритетів.

На основі розробленої Ш. Шварцом теорії динамічних відношень між ціннісними типами, можна визначити загальну схему конфліктності і сумісності між ними, що утворює теоретичну структуру системи цінностей. Відтак, аналіз отриманих даних засвідчує наявність суперечностей у виборі досліджуваними біполярних цінностей. Зокрема поєднання сумісних ціннісних типів «конформність» та «безпека», що відносяться до «консерватизму», з ціннісним типом «самостійність», який відображає «відкритість до змін», засвідчує єдність протилежно спрямованих вимірів однієї біполярної осі – «консерватизм – відкритість до змін». У гендерному контексті це означає, що дівчата та хлопці вважають одночасно значущими цінності «конформності» (ввічливість, поміркованість, врахування інтересів інших людей), «безпеки» (безпека нації, сім'ї, близьких друзів, відчуття захищеності) як фемінного конструкту та «самостійності» (прийняття власних рішень, готовність до здійснення вибору, активність, прагнення до незалежності) як маскулінного, що вказує на суперечливу, амбівалентну ціннісно-мотиваційну сферу.

Рівень нормативних ідеалів є більш стабільним і відображає уявлення старших підлітків про те, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації, тим самим визначаючи їхні життєві принципи у здійсненні

Psychology

вибору, вчинку, оволодінні патернами статовитипової, амбівалентної чи андрогінної гендерної поведінки. Проте, ціннісні пріоритети на цьому рівні не завжди можуть реалізуватися у поведінці внаслідок обмежень власних можливостей традиційними стереотипами, впливом групи, зокрема підліткової субкультури.

Проаналізуємо структуру цінностей старших підлітків на рівні індивідуальних пріоритетів, порівняємо їх із вибором цінностей на рівні нормативних ідеалів. З'ясуємо статовікові відмінності та динаміку розвитку (рис. 2).

Значущі типи цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів найчастіше проявляються у поведінці, залежні від зовнішнього середовища і співвідносяться з конкретними вчинками суб'єкта, активністю, самостійністю у виборі типу гендерної поведінки. Порівняльний аналіз структури цінностей у статовіковій вибірці на рівні індивідуальних пріоритетів засвідчив значущість ціннісного типу «доброта» у 50 % дівчат та 44,2 % хлопців, що підтверджує початок формування «морального ідеалу», характерного для старшого підліткового віку, прагнення дівчат і хлопців до переосмислення міжстатевих стосунків та до побудови взаємин на паритетних засадах. У порівнянні з рівнем нормативних ціннісних ідеалів, виявлено тенденцію до спадання цього показника в обох статей, що свідчить про амбівалентність поглядів старших підлітків, обмеженість досвіду втілювати визначені цінності в реальну поведінку.

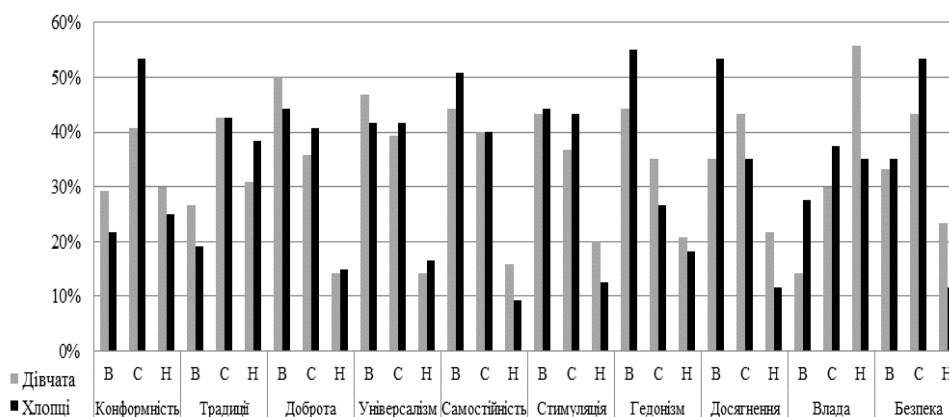

Рис. 2. Цінності на рівні індивідуальних пріоритетів у старших підлітків за «Ціннісним опитувальником» Ш. Шварца (n=240)

Пріоритетність зберігає ціннісний тип «універсалізм», виявлений у 46,7 % дівчат та 41,7 % хлопців, що у поєднанні з «добротою» утворюють «самотрансцендентний» вимір ціннісної структури. Отримані дані підтверджують стабільність «універсалізму» у дівчат та зростання у хлопців – від 22,5 % до 41,7 %, що свідчить про реалізацію цінностей розуміння, терпіння, захисту благополуччя людей і підтверджує

спрямування на андрогінність, здатність до застосування гнучкої поведінки у виконанні гендерних ролей. Серед значущих пріоритетність зберігає ціннісний тип «самостійність», виявлений у 44,2 % дівчат та 50,8 % хлопців, що засвідчує збільшення цього показника у хлопців, у порівнянні з нормативними ідеалами, і підтверджує зростання потреби у самоконтролі, самоуправлінні, показує прагнення до автономності та незалежності завдяки самостійності мислення і активності у здійсненні вибору, дії, вчинку як прояву почуття дорослості у старшому підлітковому віці.

На рівні індивідуальної поведінки спостерігається зростання показників ціннісного типу «стимуляція» у дівчат (від 19,2 % до 43,3 %) та у хлопців (від 18,3 % до 44,2 %), які перемістилися з низького рівня значущості (на рівні нормативних ідеалів) на високий, що свідчить про прагнення до новизни, гострих переживань, вражень, життєвих змін, активності та експериментування. Цінності мотиваційних типів «самостійність» і «стимуляція» є сумісними і утворюють єдиний тип ціннісних вимірів – «відкритість до змін», що, на нашу думку, сприяє збагаченню когнітивних уявлень старших підлітків про гендерний образ Я, характеризує їх як активних суб'єктів вибору типу гендерної поведінки, здатних усвідомлювати та змінювати характер міжстатевих взаємин та спрямовувати їх у русло егалітарної взаємодії. Ціннісний тип «гедонізм», що відноситься до осей «відкритість до змін» і «самозвеличення», характеризується зростанням значущості у досліджуваних обох статей – від 34,2 % до 44,2 % у дівчат та від 41,6 % до 55 % – у хлопців, і засвідчує підвищення рівня значущості отримання задоволення від життя.

На високому рівні значущості залишилися цінності мотиваційного типу «досягнення», що значно переважають у хлопців (53,3 %), порівняно з дівчатами (35 %), і характеризуються прагненням до особистого успіху та власних здобутків у різних сферах життєдіяльності. Високий рівень значущості цінностей «досягнення» та «доброти» свідчить про існування ціннісного конфлікту та амбівалентність поглядів старших підлітків. Найменш значущими на рівні індивідуальних пріоритетів виявилися цінності фемінно-маскулінного коєструкту, що відносяться до двох мотиваційних типів: «традиції» – у 26,7 % дівчат і 19,2 % хлопців та «влада» – у 14,2 % та 27,5 % відповідно. У статевовіковій вибірці втратили свою значущість ціннісні типи «безпека», як у дівчат – від 42,5 % до 33,3 %, так і у хлопців – від 45 % до 35 %, та «конформність» – у дівчат – від 41,7 % до 29,2 %, у хлопців – від 40 % до 21,7 %, що відносяться до ціннісного виміру «консерватизм».

На рівні індивідуальних пріоритетів виявлено прямі кореляційні зв'язки між фемінністю та мотиваційними типами цінностей «конформність» ($r=0,27$ при $p\leq 0,01$), «універсалізм» ($r=0,14$ при $p\leq 0,05$), сумісне поєднання яких утворює ціннісний вимір «консерватизм – самотрансцендентність». Спостерігається обернений кореляційний зв'язок

Psychology

між фемінними якостями і показниками ціннісних типів «гедонізм» ($r = -0,13$ при $p \leq 0,05$) та «влада» ($r = -0,16$ при $p \leq 0,05$), чим більший прояв фемінних якостей, тим нижчий рівень отримання задоволення і насолоди від життя, тим нижчий рівень досягнення соціального статусу, прагнення до контролю чи домінування (авторитет, матеріальне забезпечення, соціальна влада, збереження соціального іміджу, суспільне визнання). Прямі кореляційні зв'язки виявлено між маскулініними характеристиками та ціннісними типами «самостійність» ($r = 0,24$ при $p \leq 0,01$), «стимуляція» ($r = 0,23$ при $p \leq 0,01$), «досягнення» ($r = 0,25$ при $p \leq 0,01$), «влада» ($r = 0,29$ при $p \leq 0,01$), «гедонізм» ($r = 0,16$ при $p \leq 0,05$), що є сумісними між собою і спрямовані на «відкритість до змін» та «самозвеличення».

Отже, ціннісний простір старших підлітків на рівні індивідуальних пріоритетів відзначається суперечністю та амбівалентністю, що характеризується орієнтацією на самостійність, активність, пошук нових рішень та водночас бажанням відповідати засвоєним настановленням та очікуванням дорослих, продиктованих усталеними традиціями, що спонукає дівчат та хлопців до змін та перетворень суспільних еталонів, стандартів, ідеалів «мужності» та «жіночності». Суперечлива система цінностей засвідчує домінуючий рівень мораторію, характерний для становлення гендерної ідентичності старших підлітків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що ціннісні структури дівчат та хлопців старшого підліткового віку на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів характеризуються узгодженістю і несумісним існуванням, що свідчить про наявність ціннісного конфлікту. Фемінно-маскуліний конструкт гендерної ідентичності відображається в амбівалентному змісті цінностей на обох рівнях, що свідчить про традиційні та егалітарні орієнтації досліджуваних і підтверджує перебування старших підлітків на стадії пошуку, ціннісного самовизначення, здійснення вибору, що є визначальним для становлення гендерної ідентичності у період дорослішання особистості.

Зв'язки між ціннісними уявленнями і фемінно-маскуліним конструктом на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів засвідчує амбівалентність змісту мотиваційно-ціннісної сфери як ключової у розвитку статевої самосвідомості старших підлітків, ціннісний конфлікт та труднощі у побудові персональної стратегії у сфері традиційної та егалітарної культур, що відповідає статусу мораторію.

Перспективність дослідження означеної проблеми в умовах сьогодення засвідчує необхідність уточнення сучасної психологічної концепції становлення гендерної ідентичності у період дорослішання особистості.

ЛІТЕРАТУРА

Боришевський, 2010 – Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.

- Булах, 2016* – Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії і перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
- Говорун, Кікінежді, 2004* – Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
- Карандашев, 2004* – Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучення цінностей личности: концепция и методическое руководство. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 70 с.
- Кікінежді, 2011* – Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2011. 400 с.
- Полоролевая психология, 2015* – Полоролевая психология : коллективная монография / ред. А. С. Кочарян, М. Е. Жидко, Н. Н. Терещенко, Е. В. Фролова. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. 236 с.
- Савчин, 2008* – Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
- Татенко, 2015* – Татенко В. О. Феномен соціалізації в контексті суб'єктно-вчинкового підходу. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 3 (88). С. 44–52.
- Титаренко, 2003* – Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
- Чип, 2018* – Чип Р. С. Психологічні чинники становлення гендерної ідентичності старших підлітків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». 053 – Психологія. Переяслав-Хмельницький, 2018. 338 с.

REFERENCES

- Boryshevskiy, 2010* – Boryshevskiy M. Y. Doroha do sebe: Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti : monohrafiia. Kyiv : Akademvydav, 2010. 416 s.
- Bulakh, 2016* – Bulakh I. S. Psykholohiia osobystisnoho zrostantnia pidlitkiv: realii i perspektyvy : monohrafiia. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD», 2016. 340 s.
- Hovorun, Kikinezhdі, 2004* – Hovorun T. V., Kikinezhdі O. M. Genderna psykholohiia : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 2004. 308 s.
- Karandashev, 2004* – Karandashev V. N. Metodika Shvarca dlya izucheniya cennostey lichnosti: koncepciya i metodicheskoye rukovodstvo. Sankt-Peterburg : Rech, 2004. 70 s.
- Kikinezhdі, 2011* – Kikinezhdі O. M. Genderna identychnist v ontogenezi osobystosti : monohrafiia. Ternopil : Navchalna knyha Bohdan, 2011. 400 s.
- Polorolevaya psikhologiya, 2015* – Polorolevaya psikhologiya : kollektivnaya monografiya / red. A. S. Kocharyan, M. E. Zhidko, N. N. Tereshchenko, E. V. Frolova. Kharkov : KHNU im. V. N. Karazina, 2015. 236 s.
- Savchyn, 2008* – Savchyn M. V. Psykholohiia vidpovidalnoi povedinky : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2008. 280 s.
- Tatenko, 2015* – Tatenko V. O. Fenomen sotsializatsii v konteksti subiektno-vchynkovoho pidkhodu. *Pedahohika i psykholohiia*. 2015. № 3 (88). S. 44–52.
- Tytarenko, 2003* – Tytarenko T. M. Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti. Kyiv : Lybid, 2003. 376 s.
- Chip, 2018* – Chip R. S. Psykholohichni chynnyky stanovlennia gendernoї identychnosti starshykh pidlitkiv : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiia». 053 – Psykholohiia. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2018. 338 s.